

UDK 141.72

Pregledni rad

Aleksandra NIKČEVIĆ-BATRIĆEVIĆ (Podgorica)

Filozofski fakultet – Nikšić

alexmontenegro@t-com.me

**ODBIJANJE PRAVILA I NEPRIHVATANJE AUTORITETA:
PROLEGOMENA ZA FEMINISTIČKU TEORIJU KROZ
PERSPEKTIVU JULIJE KRISTEVE (II)**

Ovaj tekst zamišljen je kao krakat osvrt na knjigu koja je o Kristevinom odnosu prema feminističkoj misli nedavno objavljena. Autorka knjige Birgit Šipers, predavačica na St Mary's University College u Belfastu, podijelila je knjigu na pet poglavlja u kojima analizira ključne koncepte koji su bili u fokusu interesovanja Kristeve tokom trideset godina (s posebnim osvrtom na najrecentnije publikacije), pažljivo analizirajući način na koji je, kroz pisanje o tim konceptima, uticala na feminističku misao koju je nekad negirala, a nekad afirmisala.

Ključne riječi: *Kristeva, feministička misao, čitanje, politika*

„Ne smatram se teoretičarkom feminizma. Napisala sam malo toga o ženama i to malo je empirijsko, rasuto, nezavršeno...”

„Naglašavanje singularnosti koja se u sistematično odabranim tekstovima otkriva... je, takođe, način da ne dozvolim da me dovedu u vezu sa feminizmom kao masovnim pokretom.”

„U mojim feminističkim godinama, naslovila sam jedan tekst, o teškoćama u životu žene, 'Unes femmes': kako sačuvati singularnost u okviru pluralnosti grupe.”

„Veoma sam skeptična po pitanju kapaciteta političkih pokreta da postanu mjesta slobode... Moju skepsu potvrdio je feministički pokret koji je postao pokret šefica u kojem je, u okviru iste grupe, žena udarala na ženu. Strategije opresije protiv kojih su se borile, obnovljane su u njihovim grupama.”

„Kristeva nam nudi strategiju subverzije koja nikada ne može postati održiva politička praksa.“ Džudit Butler

„Glas Julije Kristeve jedan je od najbrilijantnijih feminističkih glasova koji se oglašavaju u naše vrijeme.“ Zerili

U ovom dijelu rada naslovljenog „Odbijanje pravila i neprihvatanje autoriteta: prolegomena za feminističku teoriju kroz perspektivu Julije Kristeve,“ osvrnućemo se na nedavno objavljenu studiju Birgit Šipers pod naslovom *Julija Kristeva i feministička misao* (Birgit Schippers, *Julia Kristeva and Feminist Thought*, Edinburgh University Press, 2011), u kojoj autorka analizira kompleksan i, nerijetko, kontroverzan odnos Julije Kristeve i feminističke misli. U razmatranju ranije objavljenih studija koje za temu svoga istraživanja imaju ovaj odnos, Šipers kreće od stavova naučnika koji su svoja razmatranja zaključivali na različite načine: neki uz napomenu da je Kristeva antifeministkinja, beskorisna za feministički projekat, mizoginistična i čak proto-fašistička. Drugi, pak, kao Zerili i Ziarek, njen glas smatraju jednim od najbrilijantnijih feminističkih glasova koji se u naše vrijeme oglašava (njeno insistiranje na fluidnosti i nestabilnosti subjekta i njena kritika politike identiteta¹ stavovi su od kojih afirmatori njene misli započinju svoja razmatranja).² Uz napomenu, kako piše Šipers, da su takve „konfliktne interpretacije i pristupi Kristevinim tekstovima u skladu sa njenim ambivalentnim odnosom prema feminizmu uopšte, koji se kreće u rasponu od prepoznavanja značaja feminističkih postignuća, nevoljnosti izražene zbog mogućeg povezivanja nekih aspekata njenog rada sa feminističkom perspektivom (o čemu su pisali Lechte i Margaroni 2004: 24), pa sve do povremenog eksplicitnog odbijanja feminizma kao totalitarnog.“³ Uprkos njenom stavu (stavu „nevoljne feministkinje“), činjenica je da u Kristevinoj bibliografiji ima mnogo naslova koji se ili in extenso ili in brevi, bave pitanjima koja su relevantna ili su od interesa za ženu i misao koja se u svijetu definiše kao feministička.

¹ Kristeva je, komentarišući identitet, između ostalog navela: „Identitet je uvijek u krizi, i ova činjenica predstavlja posebnu karakteristiku evropske misli: identitet nije konačan i predstavlja mjesto stalnog upitivanja. Ako je identitet u krizi, to je dobro; otvorena je ideja – može se razvijati, može biti kreativan, što je dobra strana naše koncepcije identiteta – a što smo naslijedili iz grčke filozofije dijaloga, biblijske misli, hrišćanske mistike i filozofije. Zapravo, svih pitanja koja su označena i prosvjetiteljskom mišlju: sloboda, sloboda žena, seksualna sloboda, sloboda za robove, pojam oslobađanja singularnosti koji je sada eksplodirao u arapskim društvima. Sve to veoma je pozitivno. Ova kriza je veoma produktivna – kao neprekidna kriza, kao vječno obnavljanje.“ Pogledati na sljedećoj internet adresi: <http://www.exberliner.com/articles/%22one-needs-to-believe,-but-what%27s-more-important-is-to-question-what-we-believe%22>

² Pogledati u uvodnom dijelu studije Birgit Šipers, na str. 2.

³ Ibid., str. 2, „conflicting interpretations and assessments of her writings are compounded by her own ambivalence towards feminism, which ranges from a recognition of the importance of feminist achievements, to a reluctance to subscribe to a feminist perspective (see Lechte and Margaroni 2004: 24), up to an occasional outright rejection of feminism as totalitarian.“

U nastojanju da da svoje viđenje pomenutih različitih razumijevanja, nerazumijevanja i „produktivnih ponovljenih čitanja,“ ne zaobilazeći ozbiljne nedostatke njene misli uopšte i, posebno, njene misli u okviru politike i feminizma, Šipers u ovoj studiji detaljnije razmatra sljedeće aspekte:

- širu oblast feminističke političke filosofije u koju uklapa Kristevin rad (posebno njenu kritiku identiteta, njeno postojano naglašavanje središnjosti otjelovljenja društvenog i političkog života, i njenu zaukupljenost trošnošću i neizvjesnošću subjekta). Ili, drugim riječima: nekoliko je intrikantnih i produktivnih susreta koji se nalaze u osnovi te knjige, od kojih prvo nailazimo na susret koji Šipers analizira s aspekta interpretativnog. U njenom fokusu i nastojanju da konkretnije opiše susret između Kristeve i njenih feminističkih sagovornica, ona razmatra sadržaje i teze napisanih knjiga, pojmove najfrekventnije u njima i ključne koncepte „koji su posebno uticajni u okviru feminističke recepcije njenoga djela.“ U kontekstu konkretnijeg osvrta na taj susret razumijevanja i nerazumijevanja, opravdane ili umišljene zbunjenosti, kojem je autorka pristupila zarad „mapiranja recepcije Kristevinih ideja u okviru heterogene oblasti kakav je savremeni feminizam,“⁴ Šipers analitički (uz opsežnu bibliografiju, na kraju svakog poglavlja, koja predstavlja značajan doprinos te studije) pristupa ukazivanju na ono što je distinktivno semiotičkom i simboličkom, subjektu u procesu stvaranja, što je osnovni postulat nastao zahvaljujući njenom izletu u psihoanalitičko, i njenom razumijevanju tjelesnosti. „Ipak,“ naglašava Šipers, „glavni argument koji se u tome poglavlju razvija sugerše da Kristevine radikalne filozofske i psihoanalitičke tvrdnje, koje počivaju na pojmovima heterogenosti, nestabilnosti i fluidnosti subjekta, i koje su podupriete njenim slavljenjem singularnosti i pluralnosti, nije lako prevesti u feminističke perspektive. To prekinuće protkano je raspravama o značenju ženskosti, njegovog odnosa prema ženi/ženama, i njihovom lociranju u okviru seksualne razlike. Ja takođe težim da procijenim Kristevino naglašavanje negativiteta koje, želim da potvrdim, doprinosi artikulaciji feminizma kao kritičke prakse.“⁵

Dalje, ona

⁴ Ibid., str. 15, „to map the reception of Kristeva’s ideas within the heterogeneous field that is contemporary feminism.“

⁵ Ibid., str. 15. „The argument advanced in this chapter suggests that Kristeva’s radical philosophical and psychoanalytic assertion, which draw on the notion of the heterogeneity, instability and fluidity of the subject, and which are underpinned by her celebration of singularity and plurality, do not translate easily into feminist perspectives. This disconnect is compounded by a dispute over the meaning of the feminine, its relation to woman/women, and its location within sexual difference. However, I also seek to appreciate Kristeva’s emphasis

- nastoji da prikaže kako Kristevin „pojmovni aparat, nezavisno od njene pozicije vis-a-vis feminizma, može biti iskorišten i usmjeren u pravcu feminističke teorije.⁶ Pojmovni aparat koji se karakteriše kao ambivaletan i nekonzistentan – u kontekstu sagledavanja njenog odnosa prema opštijim debatama u okviru feminizma: prema Šipersu ta se problematika može posebno razraditi kroz razmatranje kontroverzi o statusu ženskog subjekta i njegovog djelovanja, njenog poimanja majčinskog tijela, odnosa između pojmova ženskosti i žene, statusa prirode i kulture, debate o esencijalizmu i feminističkoj politici. Ili: Drugi susret koji Šiper analizira, polazeći od teorijskih postulata koje ispituje, prihvata ili sasvim odbacuje, susret je Kristeve i revolta, Kristeve i krize, koje je analizirala u djelima objavljenim tokom devedesetih godina dvadesetoga vijeka i kasnije, s posebnim osvrtom na dvije konkretne teme, „etimološku vezu između krize i kritike i njen potencijal za feminizam sa jedne strane i, sa druge, pojam intimne pobune, opisan od strane nekih komentatora kao „pomaknuće politike,“ i njegove posljedice za žensku pobunu.“⁷ Šipers sugerije da pojam ženskosti, zajedno sa važnošću koju ona pripisuje kritičkom etosu, nudi mogućnost uspostavljanja feminizma kao kritičkog projekta. Na taj način, zaključuje ona, u prvi plan izbija pažnja koju Kristeva posvećuje ključnim pitanjima feminizma, uključujući mikro-političke aspekte subjektiviteta i politike, uzajamno konstruktivne oblasti otjelovljenja, psihičkog i socio-političkog života i teoretizacije ženske seksualnosti.
- u kontekstu razmatranja Kristeve kao misliteljke feminističkog statusa, važno je, kako navodi Šipers, razmotriti njene novije objavljene knjige (o revoltu i ženskom geniju, o Evropi i slobodi). Ili: U trećem poglavlju predstavljena je Kristevina koncepcija majčinske etike, koja je, kako saznajemo iz drugih izvora posvećenih toj problematiki, najčešće bila u fokusu feminističkog prisvajanja Kristevine misli. Šipers razmatra „temeljnu ulogu nasilja u Kristevinoj teoriji subjekta i njenu primjenu u kontekstu konflikta,“⁸ i Kristevinu radikalnu teoriju heterogenosti i alteriteta „koja karakteriše njenu etiku“⁹ ali je

on negativity, which, I wish to aver, contributes to the articulation of feminism as a critical practice.“

⁶ Ibid., str. 3.

⁷ Ibid., „the etymological link between crisis and critique and its potential for feminism on the one hand, and, on the other, her notion of intimate revolt, described by some commentators as a 'displacement of politics' and its consequence for female revolt.“

⁸ Ibid., str. 16. „foundational role of violence in Kristeva's theory of the subject and its application in the context of conflict.“

⁹ Ibid., „which informs her ethics.“

nije lako prevesti u feminističku političku djelotvornost. U četvrtom i petom, zaključnim poglavljima, sa namjerom da inicira feminističku interpretaciju tih tekstova, Šipers razmatra njene tekstove o ženskom geniju, sa posebnim fokusom na djelo Hane Arent i razvijanje tema inspirisanih njenim djelom u Kristevinom tekstu, koje do sada nije bilo predmetom pažnje kritičara. U njenom fokusu su sljedeća pitanja: „kako možemo čitati Kristevinu filosofiju slobode kao feminističku filosofiju i kako Kristevina koncepcija slobode unapređuje feminizam, shvaćen kao politički projekat?“¹⁰

U kontekstu polaznih istraživanja od kojih autorka te knjige kreće, važno je imati na umu model heterogenosti i pluralnosti karakterističan za savremenu feminističku književno-teorijsku misao ili, kako je to definisano u studiji Meri G. Dajc koja feminističku teoriju opisuje kao „raznolikost, polje stalnog propitivanja, isključivo argumentovanog, koje ne obećava da razriješi sebe u pragmatičnom konsenzusu ili da konvergira u neku podijeljenu konceptualnu osnovu,“¹¹ i naglašava dinamičnost i vitalnost i svakovrsnost pozicija metodološke, epistemološke i ontološke pozicije, o kojima je feministička naratološkinja Suzan S. Lanser napisala sljedeće: „Rekla bih da feministička praksa, i književna i materijalna, podsjeća na kolaž. Ali da li se ili ne komadići sasvim skladno spajaju, različita je stvar. Nesumljivo, jezik koji koriste Vorhol i Prais Herndl je prilično utopijski: mi se u svemu slažemo, sve doprinosimo cjelini. Taj bi se stav, ipak, mogao okarakterisati riječima koje je jednom upotrijebila Bidi Martin – ‘preuranjeno jedinstvo’. Branje naših razlika moglo bi značiti brisanje mogućnosti za stvarnim promjenama. Ja pozdravljam produktivnu tenziju među tim metaforičkim komadićima koji čine cjelinu.“¹²

U kontekstu produktivne tenzije, i knjige koja je predmet našeg kratkog osvrta, u zaključnoj napomeni navešćemo da su ključne postavke koje možemo sumirati na sljedeći način: diskusija koja nam je ponuđena je selektivna u svom fokusu na feminističku političku filosofiju i nešto opštiji osvrt na pitanja socijalne i političke transformacije. Ključna je diskusija o Kristevinom konceptu semiotičkoga jer se njeno djelo najčešće dovodi u vezu sa tim konceptom i za razmatranje njenih ideja uopšte je suštinski i, konkretnije, za „recepciju njenog djela u okviru feminističkih rasprava.“¹³ Njen fokus je

¹⁰ Ibid., str. 17. „how can we read Kristeva’s Philosophy of freedom as a feminist philosophy? And how does Kristeva’s conception of freedom enhance feminism, understood as a political project?“

¹¹ Ibid., str. 5.

¹² Odlomak iz intervjua predatog za štampu časopisu *Folia Linguistica and Literaria* (Filozofski fakultet u Nikšiću), koji je autorka ovog prikaza vodila sa prof. Lanser.

¹³ Ibid., str. 22. „her reception within feminist debates in particular.“ Prema navodima autorka ove knjige semiotičko sumira feminističku aspiraciju prema socijalnoj i političkoj transfor-

na istraživanju potencijalno transformativne implementacije toga koncepta, na kritičkoj interpretaciji čitanja značenja koje je semiotičko steklo u feminističkoj kritičkoj literaturi. Ona, takođe, piše o „obećavajućoj ocjeni koncepta semiotičkog za teoriju otjelovljenog subjektiviteta, i za feministički projekat političke transformacije, ali i da je podriva Kristevin ambivalentan stav prema feminizmu kao kolektivnom političkom projektu – zapravo, prema politici uopšte.“¹⁴ Dalje, ona teži da pojasni kako Kristeva u feminizam unosi veoma koristan iskaz o presjeku između psihičkog i socijalnog života i, postavlja pitanje da li je, za Kristevu, feminizam vrsta revolta i, ako nije, može li se njeno djelo iskoristiti za feministički koncept revolta. U nastojanju da mapira navedenu problematiku, Šipers sugerše da njeno pisanje o revoltu treba interpretirati povezujući ga sa njenim najnovijim publikacijama o ženskom geniju. Etika tjelesnog i mapiranje ranih napisa o jeziku uvod su za raspravu o suštini kristevijanske etike koja je izvedena iz opštije psihoanalitičke misli. U fokusu je i njen koncept etike majčinskog i neke feminističke reakcije koje je izazvala, kao i rasprave o nasilju, ranjivosti i oprost. Potom uticaj romantizma na Kristevinu misao, posebno na pojam genija, njen odnos prema djelu Hane Arent kroz koji se istražuju narativ, život i ponovno rođenje, odnos između tijela i politike, razvijanje totalitarizma, singularnosti i pliralnosti. Zaključne teze odnose se na kritičko promišljanje krucijalnog razvoja u Kristevinoj recentnoj misli i onim aspektima te misli koji su Kristevu vratili političkom i, u kontekstu navedenog, odgovor na pitanje „kako Kristevin koncept slobode utiče na feminizam, shvaćen kao politički projekat?“¹⁵ Šipers započinje diskusiju razmatrajući one segmente djela Kristeve u kojima se analizira pojam slobode, potom refleksija o Kristevinom tretmanu univerzalnosti, partikularnosti i kosmopolitizma u kojima se još konkretnije diskutuje o njenoj ideji o Evropi (pitanje koje Šipers prikazuje kroz sintagmu „drugi evrope“, misleći, konkretnije, na problem imigracije i Istočnu Evropu).

maciji; štaviše, ono čvrsto podrazumijeva otjelovljenu prirodu subjektiviteta i politike.

¹⁴ Ibid., str. 23. „the promising account of the concept of the semiotic for a theory of embodied subjectivity, and for a feminist project of political transformation, is undermined by Kristeva’s ambivalent attitude toward feminism as a collective political project – in fact, toward politics in general.“

¹⁵ Ibid., str. 146. „how does Kristeva’s conception of freedom enhance feminism, understood as political project?“

Aleksandra NIKČEVIĆ-BATRIĆEVIĆ

**RESISTING THE RULES AND NOT ACCEPTING THE
AUTHORITY: PROLEGOMENA FOR THE FEMINIST
THEORY THROUGH THE PERSPECTIVE OF JULIA
KRISTEVA (II)**

The aim of this text is to present to our reading public, the basic thesis from one of the most recent books about Kristeva and feminist thought. Author of the book, Birgit Schippers, senior lecturer at the St Mayr's University College in Belfast, has divided the book into five chapters in which she analyses key concepts about which Kristeva has written during the past thirty years (the most recent publications by Kristeva are in the focus of Schippers). Her focus is on the way in which Kristeva has influenced the feminist thought, sometimes negating it, sometimes affirming it in her texts.

Key words: *Kristeva, feminist thought, reading, politics.*